

CERCETĂRILE efectuate la Porolissum, în vara anului 1959, s-au axat în primul rînd pe problemele studiate în campania anului 1958¹. Astfel, săpăturile au continuat să se desfășoare în aproape toate obiectivele cercetate anul trecut, cu excepția castrului de pe dealul Citera și a cimitirului din epoca romană de la Ursoieș. În schimb au început lucrările la un alt obiectiv important, anume amfiteatrul roman situat la sud-est de castrul de pe Pomet. În această campanie, colectivul nostru și-a îndreptat atenția în mod special asupra cimitirului dacic de pe Măgura, a limes-ului Porolissensis și a amfiteatrului.

La sfîrșitul campaniei, o parte din colectivul șantierului, în colaborare cu Muzeul raional Zalău, care a pus la dispoziție fondurile bănești necesare, a efectuat săpături la castrul roman de la Rominași.

1. CIMITIRUL DACIC DE PE MĂGURA

Săpăturile din vara anului 1959 s-au desfășurat în continuare pe panta de est a platoului de pe dealul Măgura. Ele au avut ca scop delimitarea întinderii cimitirului dacic descoperit aici anul trecut, precum și obținerea de noi observații referitoare la ritul de înmormîntare, care de la început se anunța a fi destul de complex. Cu această ocazie s-au deschis două secțiuni (VII—VIII) și o suprafață (B).

Secțiunea VII, lungă de 42 m și lată de 2 m, s-a trasat paralel cu drumul care duce spre mijlocul platoului către « cisternă » (notată cu x în fig. 1). Pe suprafața ei s-au dezvelit nouă morminte (M. 20—28), două vetre (V. 6 și V. 7), două grămezi de fragmente ceramice (Gr. 3—4) și un loc de ardere (U.3).

Suprafața B, trasată în direcția nord-sud începînd de la capătul de est al secțiunii VII (vezi fig. 1), are lungimea de 27 m și lățimea de 8,50 m. La capătul dinspre sud suprafața a fost prelungită cu o casetă (2×3 m). Pe întreaga suprafață dezvelită s-au înregistrat opt morminte (M. 29—36), șase vetre (V. 8—13), cinci grămezi de fragmente ceramice (Gr. 5—9), iar pe spațiul aparținător grămezilor 5 și 6 s-au mai degajat rămășițele altor trei vetre, care însă fiind considerate că țin de aceste complexe (fig. 2) nu au mai fost notate separat.

Secțiunea I III, trasată la capătul de nord-est al platoului, are lungimea de 160 m și lățimea de 1 m. Pe traseul secțiunii, în locul unde au apărut în profil gropi de morminte sau vetre, s-au deschis zece casete de diferite mărimi. În

* Colectivul șantierului a fost alcătuit din M. Macrea responsabil, E. Chirilă, L. David-Țeposu, I. Mitrofan, M. Rusu. A mai participat la săpături V. Lucăcel, directo-

rul Muzeului raional Zalău.

¹ Cf. M. Macrea, D. Protase, M. Rusu, *Șantierul arheologic Porolissum*, în *Materiale*, VII, p. 361 și urm.

această secțiune (inclusiv casețele respective) au apărut 19 morminte (M. 37—55), opt vetre (V. 14—21) și două grămezi de fragmente ceramice (Gr. 10—11):

Săpăturile efectuate în această campanie au permis să se completeze ori să se precizeze unele observații înregistrate anul trecut, oferindu-ne astfel posibilitatea unei înțelegeri mai clare a ritului de înmormântare practicat de dacii din Latèn-ul târziu, în cimitirul de pe Măgura.

Gropile de morminte (M. 20—55) prezintă întru totul aceleași caracteristici ca cele săpate anterior. Pentru exemplificare și o mai ușoară înțelegere a felului cum se prezintă gropile mormintelor, descriem mai jos unul dintre cele mai bogate morminte (M. 55). Mormintul s-a anunțat prin apariția, la 0,25 m adâncime de la suprafața actuală, a unei întinse grămezi alcătuită din fragmente ceramice, pietre arse și afumate, fragmente de rîșniță, bucăți de chirpic etc. (Gr. 10). Pentru dezvelirea ei s-a deschis o casetă în secțiunea VIII (vezi fig. 3). Grămada aceasta se întinde pe o suprafață de $4,20 \times 3,40$ m. După ridicarea materialului, care se găsea la nivelul antic, s-a constatat că pe o porțiune mai redusă de formă circulară, cu diametrul de 1,30 m, între 0,40—0,70 m adâncime, se află o altă îngrămădire de pietre afumate printre care s-a găsit și partea inferioară a rîșniței, din care partea superioară apăruse mai sus în Gr. 10, precum și câteva fragmente ceramice (fig. 4). Sub această îngrămădire de

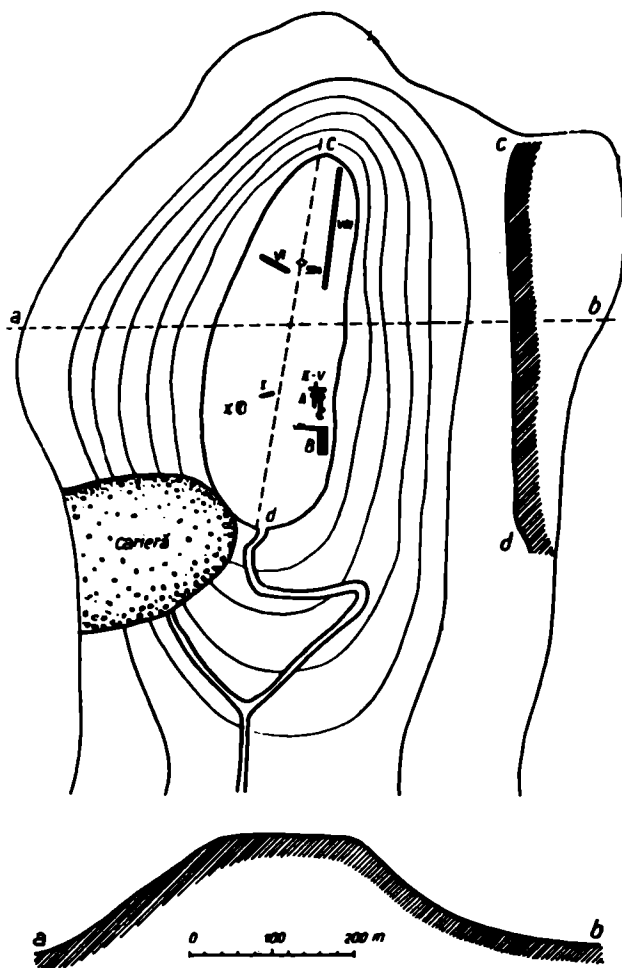

Fig. 1. — Planul dealului Măgura cu săpăturile din anii 1958—1959.

piatră a urmat un strat de pământ negru, gros de 0,30—0,40 m, pînă la stîncă. Abia la nivelul stîncii, adică la 1 m adâncime, s-a putut prinde clar conturul unei gropi cu diametrul tot de 1,30 m care se adîncește în stîncă încă 0,50 m, fundul acesteia aflîndu-se la 1,50 m adâncime

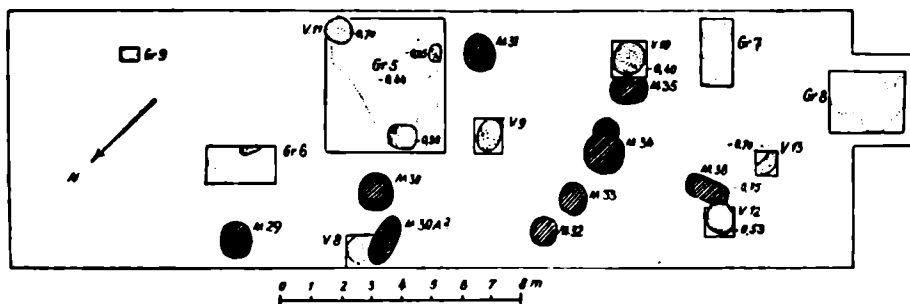

Fig. 2. — Planul suprafeței B.

piatră a urmat un strat de pământ negru, gros de 0,30—0,40 m, pînă la stîncă. Abia la nivelul stîncii, adică la 1 m adâncime, s-a putut prinde clar conturul unei gropi cu diametrul tot de 1,30 m care se adîncește în stîncă încă 0,50 m, fundul acesteia aflîndu-se la 1,50 m adâncime

față de suprafața actuală a terenului. Începînd de la 1,15 m adîncime pînă la fundul ei, groapa era plină cu fragmentele a peste 25 de vase, dintre care s-au putut reconstitui integral sau parțial 18, precum și bucăți de cărbune, cenușă, oase umane calcinate, partea superioară a unei rișnițe, din care un fragment s-a găsit mai sus etc. (vezi fig. 5—7). Unele vase erau întregi, dar nu conțineau oase calcinate, oase de animale sau alte resturi. Ele deci nu sînt vase de ofrandă, nici unul neaflîndu-se « în picioare », ci răsturnate în diferite poziții sau chiar cu gura în jos. Din poziția lor s-a putut deduce că ele au fost aruncate în groapă unele peste altele, probabil dinspre vest. Fragmentele ceramice ori ale celor două părți de rișniță din Gr. 10 se întregesc cu cele aflate din groapa propriu-zisă a mormintului 55, arătînd astfel strînsa legătură dintre aceste două elemente care reprezintă două etape ale ritului de înmormîntare.

Vetrele de foc (V. 6—21) au o formă circulară sau ovală cu diametrele de circa 1 m. Ele sînt răspîndite fără o ordine precisă în porțiunile săpate dar sînt situate totdeauna printre sau în apropierea gropilor de morminte (fig. 2). Menționăm că pe unele vetre (V. 11, 12 și 18), s-au găsit vase aproape întregi, iar în două cazuri (V. 5 și 7), vetrele suprapun cite un mormînt (M. 19 și 27).

Grămezile de fragmente ceramice (Gr. 3—11) conțin pe lîngă numeroase fragmente ceramice, din care uneori se pot reconstitui parțial ori integral vase, pietre arse sau afumate, bucăți de rișnițe, chirpic, oase calcinate, oase nearse de animale, precum și diferite obiecte mărunte (fig. 8). Uneori grămezile care apar de obicei între 0,25 și 0,40 m (corespunzînd cu nivelul antic), suprapun și acoperă gropile de morminte. S-a putut dovedi că fragmente ceramice aparținătoare aceluiași vase s-au găsit atît la nivelul antic (Gr. 5 și 10), cît și în gropile mormintelor (M. 31 și 55), reconstituindu-se uneori vase întregi. Menționăm că în unele cazuri unele fragmente ceramice aflate în grămezi prezintă urme de ardere secundară, în timp ce alte fragmente ceramice, aparținătoare aceluiași vas, dar găsite în gropile mormintelor, sînt arse normale. De asemenea bucățile de rișnițe aflate în grămezi se întregesc uneori cu cele găsite în morminte. Aceste observații arată clar că grămezile sînt strîns legate de morminte și de ritul funerar.

Locurile de incinerare (ustrina). În vara aceasta s-a găsit doar un singur loc de ardere (U. 3), care are o formă ovală, neregulată, cu lungimea de 1 m și lățimea de 0,55 m. Groapa se adîncește pînă la 0,60 m, dar începînd de la 0,35 m, pereții ei sînt puternic arși (pe o grosime de 10—12 cm)

Fig. 3. - Planul grămezii de fragmente ceramice și alte materiale (Gr. 10).

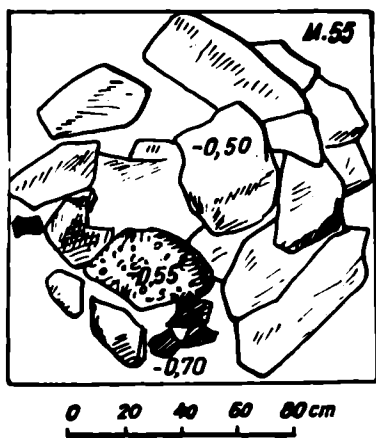

Fig. 4. - Grupul de pietre care acoperea mormintul 55.

și făcuți. În partea de la fund, alveolată, s-a găsit o mare cantitate de cenușă și oase umane calcinate. Inventarul arheologic se reduce la câteva fragmente ceramice.

Fig. 5. — Vederea mormintului 55.

Inventarul arheologic. Principalul inventar funerar îl constituie ceramica. Cele mai frecvente forme de vase, care se găsesc aproape în fiecare mormint, sînt ceștile dacice, vasele-borcan și fructierele lucrate cu mina sau la roată (fig. 7). Dintre obiectele de metal amintim doar: o nicovală, un topor, o secere, călcîie de lance, toate din fier (fig. 8), fibule, pandantive, fragmente din vase din bronz etc. (fig. 8). S-au găsit și mărgelile de sticlă, ori pastă, dintre care unele sînt ornamentate cu «ochi de păun» (fig. 8/10).

În suprafața B s-a aflat un denar roman republican de argint din anul 78 î.e.n., iar în secțiunea VIII un denar de argint de la Augustus, databil între anii 2 î.e.n. și 11 e.n.

Ritul de înmormîntare. Observațiile făcute în această campanie confirmă și completează pe cele înregistrate în anul trecut, permițînd reconstituirea, în linii generale ca și în detalii, a ritului funerar practicat de dacii de la Porolissum.

Incinerarea se făcea pe locul cîmîtirului, după cum o confirmă locurile de ardere descoperite pînă acum. Astfel de locuri pentru arderea morților se mai cunosc pe teritoriul Daciei (Zimnicea, Poienestî, Ostrovul Simian,

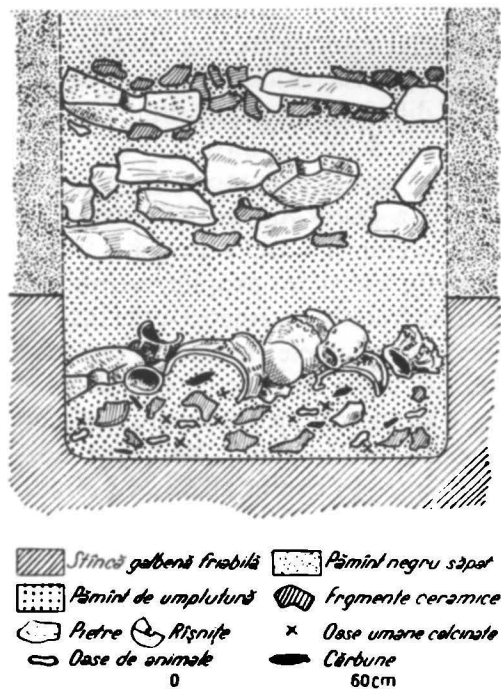

Fig. 6. — Profilul gropii mormintului 55.

Guşterița). O ultimă descoperire de acest fel s-a făcut în vara anului 1959 la Oradea¹. După incinerare rămășițele locului de ardere (pietre afumate ori arse, chirpic) împreună

Fig. 7. - Ceramică dacică din mormîntul 55.

cu cenușa și oasele umane calcinate erau aruncate fără o ordine precisă în gropile mormintelor pregătite dinainte.

¹ Cf. M. Macrea-M. Rusu, în *Dacia*, N. S., IV, p. 217 și urm., M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb, *Săpăturile*

arheologice de la Oradea-Salca, în *Materiale*, vol. de față, p. 159 și urm.

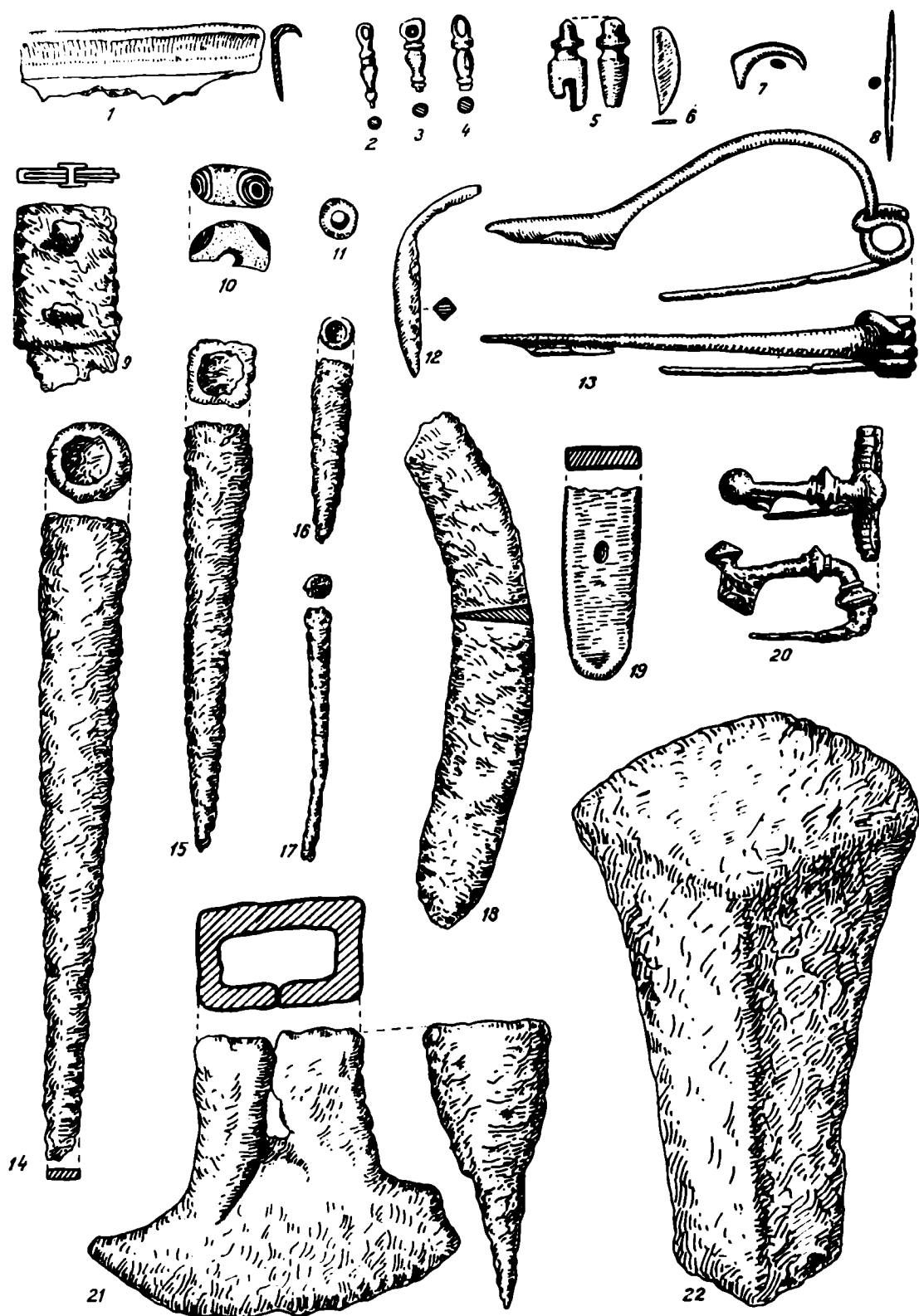

Fig. 8. Obiecte de metal, din pastă, os și sticlă, din cimitirul dacic de pe Măgura.

În timpul cit dura înmormintarea se organiza un banchet funerar. Despre organizarea banchetelor funerare la tracii avem mențiuni directe la scriitorii antici. Astfel Herodot, descriind felul de înmormântare la tracii bogați, arată că după ce mortul era expus timp de trei zile și după ce mai întâi era plins, se organiza un banchet¹. Obiceiul este amintit și de Xenofon², care relatează că odrysii, cu ocazia înmormintării morților după o bătălie, s-au ospătat bînd mult vin. Despre amploarea acestor banchete la dacii de la Porolissum, stau mărturie mulțimea vaselor sparte în apropierea vetrelor de foc, a mormintelor, ori a locurilor de ardere, ca și relativ marele număr de oase de animale găsite împreună cu acestea. Grămezile de fragmente ceramice amintite sînt tocmai urmele rămase de la aceste banchete, deoarece se pare că vasele folosite cu acest prilej erau sparte ritual și lăsate pe loc ori aruncate în gropile mormintelor. Vetrelor de foc au folosit probabil la aceleași banchete.

Cronologia cimitirului este asigurată de descoperirile monetare ori a altor obiecte databile (fibule etc.) făcute pe teritoriul cimitirului. Pe baza acestora cimitirul dacic de pe Măgura se datează la sfîrșitul sec. II î.e.n.—I e.n.

Ritul funerar practicat la Porolissum are o largă răspîndire pe întreg teritoriul ocupat de daci. Pentru a indica aria de răspîndire a acestui rit, amintim doar cîteva localități, unde s-au făcut astfel de descoperiri: Sighișoara-Wietenberg, Sf. Gheorghe-Bedehaza, Oradea-Salca, Snagov, Dămăroaia, Tei, Popești-Leordeni, Tinosul, Sibiu-Gușterița etc.³.

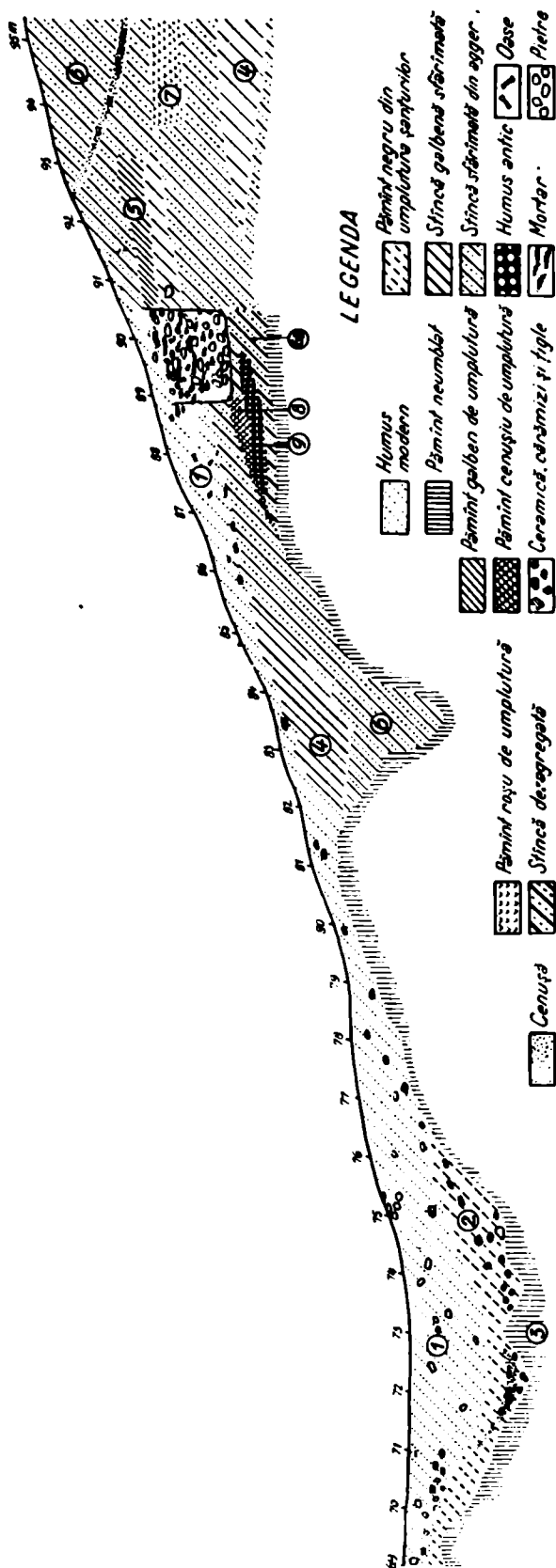

Fig. 9. — Castrul de pe Pomet, profilul secțiunii III.

¹ Herodot, V. 8.

² *Hellen.*, III, 2, 5.

³ M. Macrea-M. Rusu, *op. cit.*, p. 222 și urm.

Săpăturile din vara anului 1959 au dovedit că probabil întreg platoul de pe dealul Măgura a fost rezervat cimitirului dacic deoarece, până în prezent, el se întinde în jumătatea de est a platoului, pe o lungime de peste 300 m.

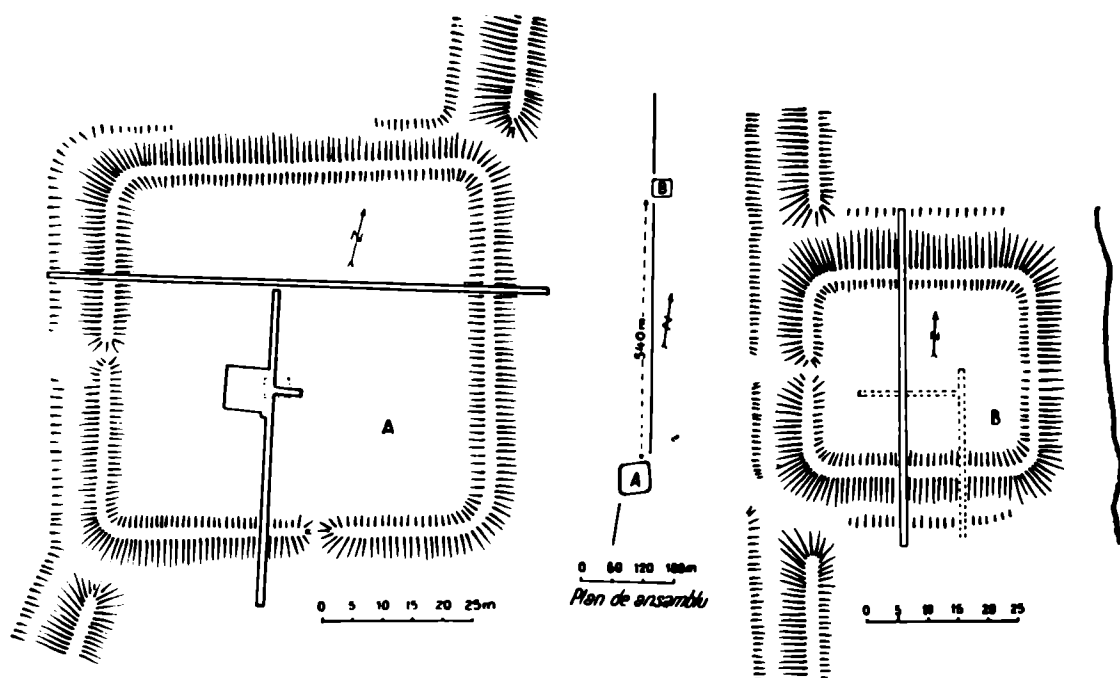

Fig. 10. — Valul de la Brebi și planul celor două burguri.

2. CASTRUL ROMAN DE PE POMET

Teritoriul castrului roman de pe Pomet fiind cultivat, nu a putut fi cercetat decît printr-o secțiune (III) plasată spre colțul de sud-vest, în continuarea secțiunii a II-a, de pe terasa «palestrelor».

Spre deosebire de cele două secțiuni practicate anul trecut la castrul de pe Pomet, secțiunea din anul acesta a furnizat observații sigure cu privire la existența unei faze a castrului de pămînt. În fața zidului de incintă, în afară de cele două șanțuri ale castrului de piatră, a apărut și profilul unui șanț săpat în stîncă. El are lățimea de 4,50 m, adîncimea de 3 m și aparține fazei mai vechi a castrului de pămînt (fig. 9). Berma castrului de pămînt se mai păstrează doar pe o lățime de 1,50 m, fiind reprezentată printr-un strat de pămînt cenușiu (fig. 9/8) care s-a scurs ușor în șanț și se suprapune peste humus-ul antic (fig. 9/9). Acesta e alcătuit dintr-un pămînt negru închis ce s-a păstrat doar pe o lățime de 3 m și o grosime de 0,30 m. Agger-ul castrului de pămînt, format din stîncă sfărîmată de diferite nuanțe coloristice, pămînt galben sau roșu (fig. 9/4—7) bine tasat, este despărțit de agger-ul castrului de piatră printr-o dungă de pămînt negru, amestecat cu multă cenușă, fragmente ceramice, oase de animale etc.

Zidul castrului de piatră (gros de 1,50 m) s-a suprapus parțial peste berma castrului de pămînt (fig. 9), temelia lui adîncindu-se cu 2 m pînă la stîncă dezagregată. Șanțul castrului de pămînt a fost astupat, creîndu-se o pantă artificială pentru primul șanț al castrului de piatră, după care urmează al doilea șanț. Dimensiunile și forma celor două șanțuri aparținătoare castrului de piatră sînt asemănătoare celor constatate în 1958 în

secțiunile I și II. Berma castrului de piatră a fost înălțată cu circa 0,50 m față de cea a castrului de pământ și lărgită. Nivelul ei de umblare este delimitat clar de un strat subțire de mortar. Agger-ul a fost de asemenea înălțat, față de cel anterior, cu un strat de stincă sfărâmată gros de 2 m.

3. LIMES POROLISSENSIS

Pentru cunoașterea sistemului de fortificații de pe limes-ul din fața orașului Porolissum, în vara anului 1959 s-au efectuat săpături în două zone diferite, și anume: la locul numit Sub Citera, situat la circa 3 km nord-est de castrul de pe Citera, pe porțiunea unde limes-ul ieșind din pădure continuă pe pășune, în direcția spre nord, către satul Berbi, pierzându-se în terenul arabil din valea Ortelecului, și la « Valul dublu », situat la circa 2 km nord-vest de castrul de pe Pomet, pe șaua dealului Comorii.

Sub Citera limes-ul se observă pe teren sub forma unui val de pământ cu șanț în exterior. El este întrerupt în această zonă de două burguri (unul mai mare și altul mai mic) situate la circa 500 m unul de altul, care se integrează în sistemul lui de fortificații (fig. 10). Săpăturile efectuate aici constau din cinci secțiuni și o casetă practicate în cele două burguri¹ și pe porțiunea de limes cuprinsă între ele.

Burgul mare e situat pe un mic platou și se conturează pe teren printr-un val de pământ cu șanț în exterior, distinct numai pe latura de vest și parțial pe cea de nord (fig. 10, A). Burgul are forma unui patrulater cu colțurile rotunjite și laturile aproape egale (latura de vest are 60 m, cea de nord 62 m, de est 60,50 m și cea de sud 64 m). Două întreruperi largi de 3,50 m ale valului pe mijlocul laturilor de vest și sud indică locul porților. Burgul se integrează în linia limes-ului, care aici face un cot de 90°, după care el continuă pe aceeași direcție. Limes-ul se întrerupe aici lângă colțurile de sud-vest și nord-est ale burgului, ale cărui laturi de vest și nord servesc totodată ca linie a limes-ului. În acest burg au fost trasate trei secțiuni și o casetă (fig. 10, A). Din secțiunile efectuate rezultă că valul era făcut din pământ luat din imediata lui apropiere. El are la bază o lățime de 9 m și o înălțime de 1,20 m pe laturile de est și sud, iar pe cea de vest de 1,60 m. Șanț de apărare s-a constatat numai în fața laturii de vest, unde el începe de la marginea valului și are o deschidere de 2,15 m, adîncindu-se în pământul neumblat 1,15 m. Pe latura de sud, la baza valului, pe o lungime de 6 m, s-a sesizat un strat de 0,20 m, format din pământ ars și cărbune, care conține fragmente ceramice de factură romană.

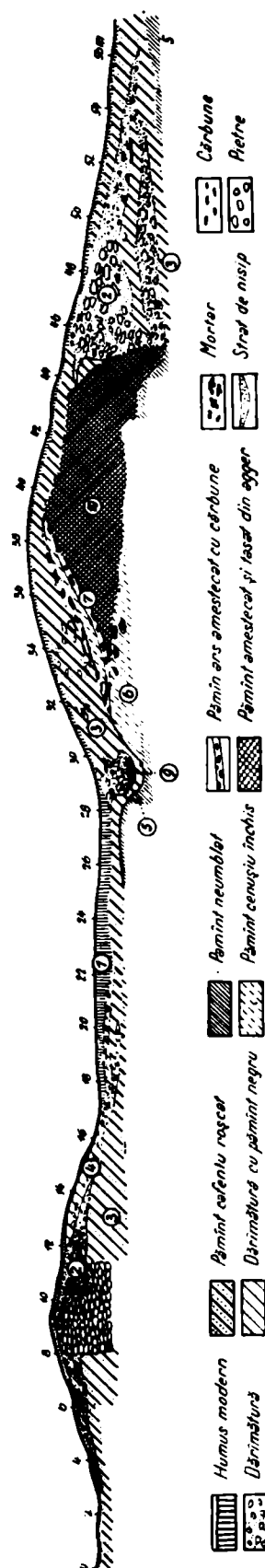

Fig. 11. — Valul dublu, profilul secțiunii I.

¹ C. Daicoviciu, *Dacia*, în *AIȘC*, II, 1933 – 1935, p. 255.

În interiorul burgului s-au aflat urmele unei barăci de lemn, de formă dreptunghiulară cu laturile de 3×4 m, cu pereții lutuiți și acoperiș de țiglă, după cum indică materialul ieșit din săpături (vezi fig. 10, porțiunea punctată). Fragmentele ceramice sînt de factură romană, iar cărbunile și urmele de arsură aflate aici presupun că această baracă a fost distrusă prin incendiu. La baza dărîmăturilor, în interiorul clădirii, s-a găsit o monedă de la Nero (54—68 e.n.). Exceptînd această baracă, în restul burgului materialul arheologic este foarte redus și sărac.

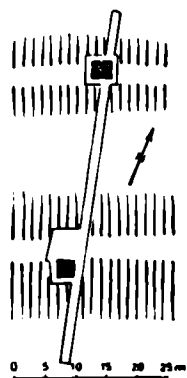

Fig. 12. — Valul dublu, schița secțiunii 1.

Burgul mic se află pe botul unui deal, deasupra văii Ortelecului (fig. 10, B). El se conturează pe teren de asemenea printr-un val de pământ, întrerupt numai pe mijlocul laturii de vest, pe o distanță de 3,50 m, indicînd probabil locul unei porți. În exteriorul valului se văd urmele unui șanț. Burgul are o formă dreptunghiulară cu colțurile ușor rotunjite, laturile lui fiind de $32,50 \times 37$ m. Și acest burg se integrează în linia limes-ului, care se întrerupe lîngă colțurile lui de sud-vest și nord-est, fiind înlocuit pe această distanță de latura de vest a burgului (fig. 10, B). Din observațiile făcute în secțiunea efectuată, s-a constatat, că și aici valul era alcătuit din pământ luat din imediata lui apropiere. El are la bază o lățime de 8,50 m și o înălțime de 1,50 m pe latura de nord și de 1,80 m pe cea de sud. Inventarul acestei secțiuni se reduce la cîteva fragmente ceramice, chirpic și o fibulă de bronz din epoca romană.

Secțiunea de pe limes, trasată transversal pe acesta, se află între cele două burguri, la circa 80 m nord de colțul nord-estic al burgului mare. Și aici s-a constatat că valul era făcut din pământ luat din apropiere și mai ales din șanțul săpat în fața lui. Valul are la bază lățimea de 8,50 m și înălțimea de 15,0 m. În față el are un șanț de apărare cu o deschidere de 3,50 m și o adîncime de 1,40 m.

Din observațiile făcute în această zonă rezultă că limes-ul se prezintă ca un complex bine încheiat și că a fost construit probabil încă din primii ani ai stăpînirii romane în Dacia.

La «*Valul dublu*» limes-ul se conturează pe teren, pe o distanță de 225 m, prin două valuri paralele, avînd între ele un interval maxim de 18 m. În prezent, pe creasta valurilor se află din loc în loc gropi săpate pentru scoaterea pietrei din temeliile turnurilor situate pe ambele valuri. Pe această porțiune a limes-ului, s-a trasat o secțiune transversală peste ambele valuri (fig. 11), în care au apărut două turnuri, unul situat pe valul exterior și altul pe cel interior. Pentru urmărirea și delimitarea acestor turnuri (fig. 12), s-a deschis în fiecare val cîte o casetă. Turnul din valul exterior, încadrat de dărîmături, se prezintă sub forma unei platforme dreptunghiulare, clădită în *opus incertum*, cu laturile de $3,65 \times 3$ m. Temelia platformei turnului se adîncește în pămîntul neumblat 1,40 m, iar din partea înălțată deasupra solului antic se mai păstrează din platforma turnului doar 0,65 m. Pe latura de nord, sub temelia turnului, s-au găsit tuburi de la o conductă de apă, care se pare că venea dinspre nord-vest și intra prin acest punct în spațiul dintre valuri. Valul dinspre interior, avînd la bază o lățime de 11,50 m, se mai păstrează pe o înălțime de 4,30 m și are în față, pe partea dinspre *intervallum*, un mic șanț. Și turnul din acest val e construit în *opus incertum*, dar el are o formă pătrată cu laturile de cîte 3 m. După cum rezultă din săpătură, platforma acestui turn, care se adîncea pînă la 4 m, făcea corp comun cu valul de pământ în care era inclus, rămînînd expusă numai latura de sud, care era probabil pe aceeași linie cu panta abruptă, dinspre interior, a valului. Atît valul de pământ, cît și platforma de piatră a turnului au fost construite în același timp. Turnul de lemn de pe platforma de piatră și eventual palisada de pe val se pare că au fost incendiate în două rînduri, după cum ar reieși din cele două

straturi de pământ ars amestecat cu cărbune, constatate în secțiune (fig. 11). Dărîmăturile turnului de lemn, ale platformei de piatră, precum și ale valului însuși s-au scurs pe ambele părți și mai ales spre interior, astfel că acum valul are lățimea de 24 m. În straturile de arsură din val s-au găsit fragmente ceramice, un virf de lance, aplice de bronz etc., toate de factură romană.

Din secțiunea practică în acest punct rezultă că în această zonă a limes-ului a fost folosit un sistem defensiv necunoscut de noi în alte părți. Rămîne ca săpăturile viitoare să precizeze mai îndeaproape caracterul acestui sistem de fortificații.

4. TERASA SANCTUARELOR

În această campanie, s-au continuat lucrările la clădirea (2) situată la marginea drumului roman, fiind dezvelită aproape în întregime. Deși s-a obținut un bogat material arheologic, alcătuit din ceramică, opațe, diferite obiecte de metal, doi denari imperiali, unul de la Marc Aureliu și altul de la Iulia Domna etc., nu s-a putut preciza destinația acestei clădiri care ocupă o suprafață de 167,20 m².

5. TERASA «PALESTRELOR»

Pe spațiul dintre colțul de sud-vest al castrului de pe Pomert și amfiteatru se succed două terase. Pe aceste terase s-au trasat în anul acesta două secțiuni.

Secțiunea I, lungă de 42 m și lată de 2 m, a fost practică la capătul de vest al primei terase. În această secțiune au apărut, la capătul de sud, zidurile de piatră, groase de 0,70 m, ale unei construcții, iar mai spre nord o fîntînă de formă cilindrică, cu diametrul de 1,60 m, care a fost golită pînă la 4,50 m adîncime, cînd au apărut bolovani de stîncă, care n-au mai putut fi scoși afară. În pămîntul de umplutură s-au găsit numeroase fragmente ceramice, printre care și de *terra sigillata*, diferite obiecte de metal și o monedă de argint ruptă. Mai spre nord de fîntînă au ieșit la iveală dărîmături, care anunță construcții.

Secțiunea II, lungă de 69 m și lată de 2 m a fost trasată la est de prima secțiune, tot pe direcția nord-sud, perpendicular pe cele două terase. La capătul de sud al secțiunii s-a dat peste un canal, format din cărămizi de aceleași dimensiuni (41 x 28 x 5 cm), care cade oblic pe secțiune. Canalul s-a păstrat pe o lungime de 7 m, iar cărămizile care-l alcătuiău erau așezate deasupra stîncii pe un strat subțire de mortar (fig. 13). El venea din direcția nord-vest (dînspre fîntînă) și cobora pe direcția sud-est, spre amfiteatru.

Fig. 13. Vederea canalului de pe terasa «palestrelor».

Nu se cunoaște precis destinația acestui canal, dar se pare că el conducea apa la amfiteatru. De-a lungul secțiunii au apărut mai multe ziduri de piatră și dărâmături provenite de la construcții.

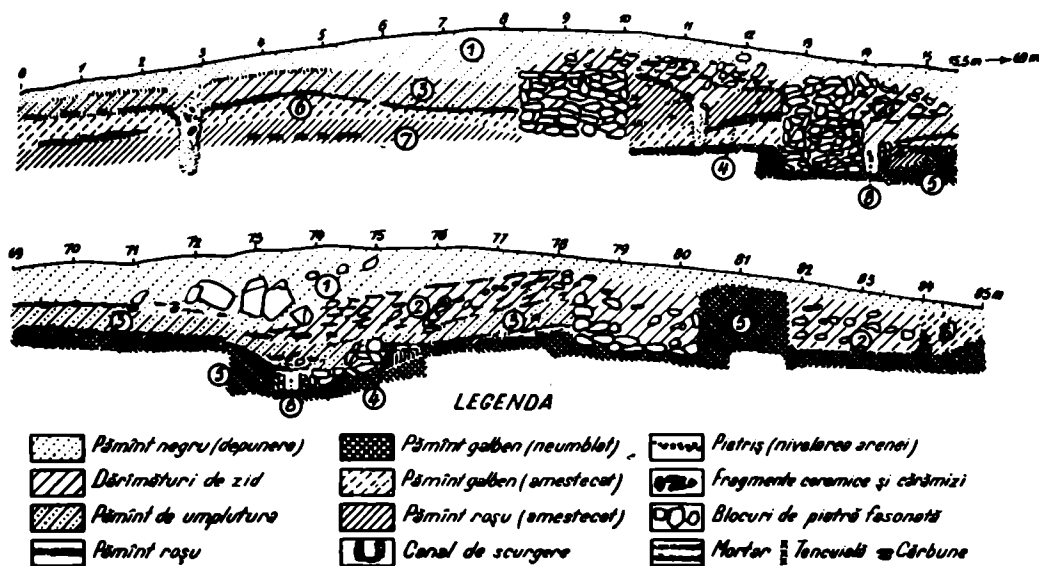

Fig. 14. — Amfiteatrul, profilul secțiunii I.

6. AMFITEATRUL

Existența unui amfiteatru la Porolissum e cunoscută mai demult dintr-o inscripție (CIL, III, 836), descoperită în 1858. Dar localizarea lui pe teren a dat loc la discuții¹. Încă de anul trecut colectivul șantierului a presupus existența amfiteatrului acolo unde

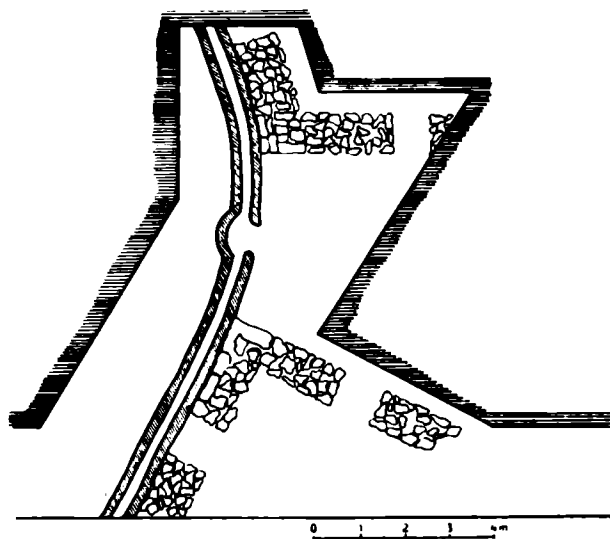

Fig. 15. — Amfiteatrul, planul porții de est.

il bănuise și C. Torma, pe o terasă, situată la circa 100 m sud de colțul de sud-vest al castrului pe pe Pomet. Terasa are o formă aproximativ ovală și ușor alveolată la mijloc. Pe latura de sud se puteau vedea ziduri puternice de piatră. Cercetările efectuate în 1959, au confirmat existența în acest loc a amfiteatrului de la Porolissum. Lucrările au constatat mai întâi din executarea pe direcția est-vest a unei secțiuni de-a lungul terasei, pe o lungime de 85 m și lățime de 2 m. S-a dovedit că secțiunea trasată de noi a traversat de la un capăt la altul amfiteatrul, pe axa sa longitudinală, și a permis să se înregistreze principalele elemente ale lui.

¹ C. Torma, *Adalék észak-nyugoti Dacia föld és belgyarastaboz*, în *MTÉ*, II, 1864, p. 15 și urm.; C. Daicoviciu, *Sarmizegetusa*, Cluj, 1939, p. 45; idem, *Porolissum* în

RE, XXII, 1, p. 269; S. Ferenczi, *Erd. Műz.*, XLVI, 1941, p. 206; A. Randóti în *AE*, V-VI, 1944-1945, p. 164.

Amfiteatrul a fost construit după principiile arhitectonice cunoscute din restul imperiului roman, prezentînd însă și unele particularități. La capătul de est secțiunea a fost lărgită, dezvelindu-se parțial poarta de est a amfiteatrului și două încăperi anexe.

Arena, avînd o lungime de 60 m (fig. 14), a fost de mai multe ori renivelată. Forma ei pare să fi fost eliptică, mărginită de un zid de piatră. În arenă, la baza zidului înconjurător, s-a identificat un canal subteran, lat de 0,25 m și adînc de 0,40 m. Latura dinspre zid a canalului e alcătuită dintr-o ieșitură a temeliei zidului lată de 0,20 m, iar cea de-a doua latură a lui, dinspre arenă, e alcătuită dintr-un perete lat de 0,20 m (fig. 14 și 16).

Canalul servea probabil pentru scurgerea apei de ploaie și pentru nevoile luptelor care se desfășurau în amfiteatru. Canalul se afla sub nivelul arenei și se pare că era acoperit cu un pod de blăni groase de lemn, după cum ar indica urmele de lemn putrezit găsite sub primul bloc fasonat de la colțul de sud al porții de est. La mijlocul porții canalul prezintă o cavitate mai largă semiovală (fig. 15—16). Zidul care înconjura arena era construit în *opus incertum*, cu mult mortar. Grosimea lui este de 1 m. Fața dinspre arenă era tencuită cu un strat de mortar alb, gros de 1,5 cm, peste care s-a observat pe alocuri un strat subțire de vopsea roșie.

La *poarta de est* s-au găsit blocuri mari de calcar. Unul din aceste blocuri (avînd dimensiunile de $1,68 \times 0,70 \times 0,30$ m), aflat pe linia porții și avînd scobite în el un canal și două găuri, a folosit ca prag. Poarta de est, înspre arenă, are lățimea de 4,10 m și se lărgeste treptat spre exterior (fig. 15). Judecînd după unele blocuri fasonate, găsite în ruinele porții, se pare că ea era boltită. Poarta era flancată de două ziduri, avînd grosimea de 0,90 m. De o parte și de alta a porții s-au identificat două încăperi, avînd fiecare cîte o deschidere spre poartă, largă de 0,90 m și alta spre arenă, largă de 1,20 m. Pavimentul acestor încăperi era din lut galben și coboară în pantă spre arenă. Peste lutul galben al pavimentului s-a observat un strat subțire de mortar, apoi urme compacte de cărbune, provenit probabil de la tavanul de lemn al încăperii, care constituia totodată pavimentul lojei spectatorilor. În pămîntul de umplutură al acestor încăperi, pe lîngă dărîmături, constînd din cărămizi, țigle, mortar etc., s-a găsit și un bogat material arheologic, alcătuit din ceramică, aplici și pandantive de bronz, ace de bronz și de os (dintre care unul avea capul îmbrăcat într-o foiță subțire de aur). În ruinele celor două încăperi s-au găsit și numeroase oase de animale, ceea ce permite să presupunem că aceste încăperi serveau pentru adăpostirea animalelor (*carceres*).

La capătul de vest al secțiunii, în profilul peretelui de nord, se văd urmele a doi stîlpi de lemn, cu diametrul de 0,35 m dintre care unul se adîncește pînă la 2,10 m sub nivelul actual (fig. 14). În secțiune au mai fost prinși alți trei stîlpi de aceeași grosime (fig. 17). Ei par să fie dispuși în linie dreaptă. Acești stîlpi reprezintă probabil urmele unui amfiteatru mai vechi de lemn, care, năruindu-se din cauza vechimii (*vetustate dilapsum*), a fost refăcut (*denuo fecit*) pe vremea împăratului Antoninus Pius în anul 157 e.n., după cum precizează inscripția.

Construit în imediata apropiere a castrului, amfiteatrul de la Porolissum era probabil destinat în primul rînd soldaților, fiind deci un *amphitheatrum castrense*. De vreme ce el a fost reconstruit în piatră în anul 157 e.n., primul amfiteatru, probabil de lemn, trebuie să dateze curînd după instalarea romanilor la Porolissum. Faptul că a fost construit mai întîi probabil în lemn, explică căderea lui în ruină într-un timp relativ scurt, de cel mult trei pînă la patru decenii. Amfiteatrul de piatră a durat probabil pînă la sfîrșitul stăpînirii romane la Porolissum și a putut fi folosit nu numai de soldați, ci și de populația civilă din municipiul Porolissum și din localitățile din împrejurimi.

Fig. 16. — Amfiteatrul, vederea parțială a porții de est.

Fig. 17. — Amfiteatrul, vederea capătului vestic al secțiunii I.

7. CASTRUL ROMAN DE LA ROMÎNAȘI

Acest castru, semnalat încă din a doua jumătate a sec. XIX și amintit apoi deseori în literatura de specialitate, se află pe locul numit «Cetate», la capătul unui platou de la marginea de vest a satului Romînași. Aici terenul este arabil, iar trei din laturi fiind situate pe marginile platoului, castrul se conturează mai clar doar pe latura lui de vest printr-un val cu șanț în exterior. El n-a fost cercetat prin săpături sistematice pînă în toamna anului 1959, cînd s-au trasat 12 secțiuni (dintre care majoritatea foarte mici), cu scopul de a se stabili planul și elementele lui de fortificație. Cu această ocazie, mai ales, pe baza secțiunilor trasate pe latura de vest, s-au constatat două faze de construcție ale castrului: una de pămînt și alta de piatră (fig. 18).

În prima fază, castrul avea un agger format din pămînt tasat, luat mai ales din șanțul de apărare. Agger-ul are la bază lățimea de 6 m, iar înălțimea actuală este de 1,40 m. În partea exterioară valul de pămînt era susținut de pari, iar înspre interior el cobora în pantă pînă la *via sagularis*. Aceasta are lățimea de 1,50 m și, judecînd după straturile de pămînt negru și nisip, se pare că a fost refăcută în cîteva rînduri. În fața agger-ului se afla berma lată de 2 m, de la marginea căreia se deschidea un șanț lat de 5,15 m și adînc de 1,88 m (fig. 18). Sub această formă castrul se pare că n-a dăinuit prea multă vreme, fiind reconstruit probabil destul de timpuriu din piatră.

În a doua fază, cea de piatră, castrul avea dimensiunile de $130 \times 158,50$ m (măsurate din exteriorul zidului de incintă) avînd forma unui patruleter cu colțurile ușor rotunjite (fig. 19). Zidul de incintă a fost scos aproape peste tot, mai păstrîndu-se doar temelia în cîteva locuri, urma lui se recunoaște însă peste tot în secțiuni. Grosimea lui este de 1,15 m. El a fost clădit pe berma castrului de pămînt, pe care o străpunge pătrunzînd 0,30 m în pămîntul neumblat. În fața zidului, berma castrului de piatră este cu 0,70 m deasupra bermei primului castru. Ea înainta în parte peste șanțul astupat al castrului de pămînt. Urmează șanțul lat de aproape 1 m și adînc de 3 m, al cărui virf se află la 9,20 m depărtare de zidul de incintă. Agger-ul din spatele zidului de incintă se suprapune peste vechea *via sagularis*. *Via sagularis* a castrului de piatră nu se mai păstrează decît pe o fișie îngustă, fiind sesizată doar printr-un strat subțire de mortar. La suprafața porților castrului nu se recunosc, totuși din secțiunile trasate pe latura de vest s-au identificat urmele porții pe mijlocul acestei laturi. Ea are o lățime de 4,30 m și prin ea pătrundea în castru un drum, ce venea dinspre vest, el fiind pavat cu pietre de rîu și ușor bombat la mijloc. Deoparte și de alta poarta era flancată de două turnuri, de dimensiuni inegale (unul măsurînd $7,30 \times 4,20$ m celălalt $7,30 \times 5,20$ m). Turnurile porții nu au fost complet

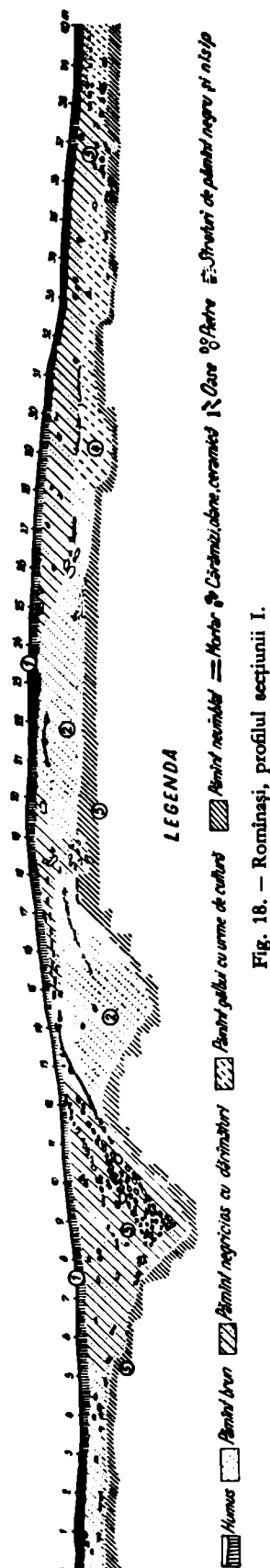

Fig. 18. — Romînași, profilul secțiunii I.

dezvelite, iar zidurile lor lipsesc aproape total, fiind scoase. Forma turnurilor nu a fost precizată încă, constatându-se doar că ele au fost construite pe vechiul agger nivelat și că ies cu 1,85 m în afara zidului de incintă. După materialul aflat în dărîmături se poate spune că turnurile porții erau acoperite cu țigle. La colțuri castrul

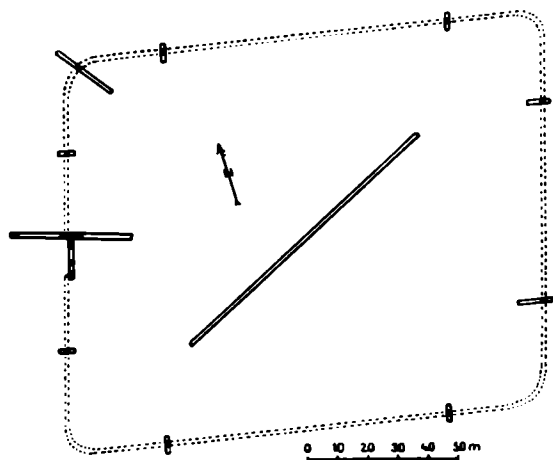

Fig. 19. — Planul general al castrului roman de la Rominași.

Fig. 20. — Rominași, cărămizi stampilate.

cultură romană, au ieșit la iveală și câteva fragmente ceramice aparținând culturii Coțofeni. În secțiunea II, în groapa unui par de la valul castrului de pământ, s-a găsit de asemenea o monedă romană, care însă fiind puternic corodată, nu a putut fi determinată. O altă monedă, un as de la Traian (98—117 e.n.), a fost găsită în secțiunea III. În săpături, pe teritoriul castrului, au ieșit la iveală 53 țigle și cărămizi cu stampile întregi sau fragmentare. Dintre acestea, 49 aparțin unei singure unități militare: *Cohors I Hispanorum quingenaria*. Stampilele acestei trupe prezintă două tipuri principale. Primul tip, cel mai frecvent, redă numele cohortei în abreviația obișnuită, urmat de litera D (tăiată) (fig. 20). La al doilea tip de stampilă (fig. 20), după numele de mai sus al cohortei urmează alte litere probabil din titulatura cohortei (CIL, III, 6283 = 8074,18). Alte patru exemplare poartă stampila *Cob(ors) II Br(itannica)* (fig. 20). Această cohortă staționa, probabil, în castrul roman de la Romita. Probabil tot într-un castru din apropiere staționa și *Cohors VI Thracum*, ale cărei stampile sînt amintite a fi fost de asemenea găsite la Rominași (CIL, III, 8074, 24). Două monumente funerare cu inscripții (CIL, III, 840, 841), fragmentare și șterse, par să menționeze soldați din alte două formații auxiliare, *ala Siliana* și *Coh. I. Batavorum*. Nici aceste ultime două trupe nu par să fi staționat în castrul de la Rominași.

În prima sa fază, castrul de la Rominași pare să fi fost ridicat de timpuriu, poate chiar din primii ani ai ocupației romane, pentru că apoi, la o dată ce nu poate fi precizată, castrul să fie reconstruit din piatră. Ținînd seama de faptul că majoritatea țiglelor și cărămizilor cu stampile, descoperite atît în interiorul cît și de-a lungul zidului de

n-avea turnuri, ele fiind suplinite printr-o simplă îngroșare, cu 0,25 m, a zidului de incintă, care ajunge astfel la grosimea de 1,40 m. În secțiunea trasată la colțul de nord-vest, s-au constatat urme de ziduri scoase aparținînd unor construcții a căror destinație nu a putut fi precizată. În interiorul castrului, pe linia ce ar uni porțile de pe laturile de vest și est, s-a constatat un strat de nisip cu pietriș, indicînd drumul ce lega aceste două porți.

Materialul arheologic ieșit la iveală cu prilejul săpăturilor constă din: fragmente ceramice, cărămizi, țigle, dintre care unele cu stampilă, olane, obiecte de bronz și de fier (aplici, chei, un vîrf de *pilum* etc.), fragmente de rîșnițe, toate din epoca romană. În secțiunea I în stratul de dărîmături și arsură din preajma porții de pe latura de vest, în interiorul castrului, la 0,40 m adîncime, s-a găsit un denar de la Caracalla (198—217 e.n.). Tot în secțiunea I s-a găsit și un fragment de cărămidă cu scriere cursivă. În aceeași secțiune, pe o mică porțiune, sub stratul de

incintă al castrului, aparțin *Cobortei I Hispanorum quingenaria*, se poate trage concluzia că reconstruirea în piatră a castrului a fost făcută de această trupă. *Cobors II Britannica*, ale cărei cărămizi cu stampilă au apărut doar în citeva exemplare, au dat probabil ajutor la această reconstruire. *Cobors I Hispanorum quingenaria*, cunoscută în Dacia încă din primii ani ai provinciei, a putut staționa de la început în castrul de la Rominași, în care a rămas se pare pînă la sfîrșitul stăpînirii romane aici. Moneda de la Caracalla indică un moment din existența castrului de piatră. Sfîrșitul castrului pare să fi fost însoțit de un incendiu.

Prin poziția sa geografică, castrul roman de la Rominași face parte din complexul de fortificații cu caracter defensiv din sectorul de nord-vest al graniței Daciei, al cărui centru puternic se găsea la Porolissum.

M. MACREA, M. RUSU și I. MITROFAN

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ПОРОЛИССУМЕ

РЕЗЮМЕ

Целью раскопок, произведенных летом 1959 г. в Поролиссуме, было прежде всего изучение вопросов, исследованных в ходе раскопок предыдущего года. В качестве новой темы исследования избрали римский амфитеатр.

В конце экспедиции часть коллектива произвела раскопки римского лагеря в Ромынаши.

1. На холме Мэгура произвели раскопки дакийского могильника. Вскрыли еще 35 погребений, 16 очагов, девять скоплений обломков керамики и кострище (*ustrinum*). Из погребальных ям упомянем яму погребения № 55 с богатым инвентарем, состоящим из многочисленных фрагментов керамики, из которых удалось восстановить 18 сосудов. Погребальным обрядом было трупосожжение, совершавшееся на месте, на могильнике. Об этом свидетельствуют до сих пор вскрытые кострища (*ustrina*). После трупосожжения остатки кострища вместе с золой и обугленными человеческими костями сбрасывали как попало в заранее приготовленные могильные ямы. Пока совершалось сжигание трупа, продолжалась тризна; по сведениям Геродота и Ксенофонта этот обычай бытовал среди фракийцев. О грандиозном характере погребальных тризн у даков в Поролиссуме свидетельствует множество ритуально разбитых сосудов, находимых около очагов, погребений или кострищ. Последние раскопки доказали, что все плато холма Мэгура находилось под дакийским могильником. Хронология могильника обоснована новыми находками монет: республиканского римского динария 78 г. до н.э. и монеты, выпущенной Августом.

Бытовавший в Поролиссуме погребальный обряд был широко распространен на всей территории, заселенной даками в позднелатенское время.

2. Римский лагерь в Помете. Благодаря разрезу III удалось установить основные элементы постройки земляного лагеря: берму, аггер и защитный ров. Аналогичные прошлогодним находки снова обосновали фазу каменного строительства римского лагеря.

3. *Limes Porolissensis* был исследован в двух отдельных участках. В первом из них, расположенном примерно в трех километрах к северу-востоку от лагеря в Читере, произвели разрез через два укрепления и собственно лимес. Как в лимесе, так и в укреплениях (размеры одного больше, 64×60 м, а другого — меньше, 37×32 , 50 м) валы были возведены из утрамбованной земли; перед каждым из них был выкопан защитный ров.

На втором участке, находящемся на расстоянии около 2 км к северо-западу от лагеря на Помете, произвели разрез «двойного вала», где на протяжении 225 м лимес огорожен двумя параллельными валами, отстоящими на максимум 18 м один от другого. В этом разрезе выявили две каменные площадки двух башен, построенные по технике «*corpus incertum*». Одна из башен воздвигнута на внешнем вале, другая на внутреннем. Первая площадка со

стороны *barbaricum* имеет форму прямоугольника со сторонами в $3 \times 3,65$ м. Ее фундамент уходит на глубину 1,40 м, где обнаружили водопроводные трубы, снабжавшие водой *intervallum*.

Вторая площадка со сторонами в 3 м сохранилась на высоте 4 м. Ориентированная внутрь, вдоль линии крутого склона земляного вала, она являлась его частью. Судя по тонким слоям обожженной земли, угля, керамики и т.п., деревянная башня и палисад были дважды сожжены. Земляной вал еще сохранился на протяжении 24 м, высота его 4,30 м. В других областях Дакии неизвестна оборонительная система, использованная римлянами в этом участке лимеса.

4. На *террасе святилищ* почти полностью обнажили строение № 2 площадью в 167,20 кв. м. Из обнаруженного там богатого археологического материала упомянем лишь динарий чеканки Марка Аврелия и динарий, выпущенный Юлией Домной.

5. В «*террасах палестр*», расположенных между лагерем на Помете и амфитеатром, произвели два разреза, выявивших стены двух сооружений, римского фонтана и кирпичного водоотвода.

6. *Амфитеатр* в Поролиссуме находится на расстоянии приблизительно 100 м к югу от лагеря на Помете на овальной террасе с небольшим углублением в середине. Работы начались с проведения длинного разреза (85 м), пересекающего амфитеатр приблизительно по продольной оси с востока на запад. Как показывают раскопки, длина арены равнялась 60 м. Между ареной и окружавшей ее стеной находится подземный канал для стока дождевой воды. Окружавшая арену стена толщиной в 1 м была построена по технике «*opus incertum*»; углы ее восточных ворот были выложены отесанными глыбами. Ширина восточных ворот 4,10 м, к ним пристроено два помещения (вероятно *carceres*), в свою очередь сообщавшиеся посредством дверей с ареной и с воротами.

В западном конце разреза обнаружили следы пяти деревянных столбов толщиной в 0,35 м. По всей вероятности, это остатки деревянного амфитеатра. Судя по найденной в 1858 г. надписи, (CIL, III 836), он обрушился от ветхости (*vetustate dilapsus*) и был восстановлен (*denovo fecit*) в 157 г. н.э., в правление Антонина Пия.

Выстроенный в непосредственной близости к лагерю, этот амфитеатр, по-видимому, предназначался прежде всего для солдат (*amphitheatrum castrense*).

7. Раскопки лагеря в Ромынаши выявили две фазы строительства: из земли и из камня. Первая фаза, по-видимому, восходит еще к началу римского владычества в Дакии. Судя по найденным на территории лагеря многочисленным кирпичам и черепице с клеймами, войсковой частью, построившей каменный лагерь размерами в $158,50 \times 130$ м и стоявшей там долгое время, была *Cohors I Hispanorum quingenarii*. Другие части: *Cohors II Britanica*, *Cohors VI Thracum*, *Cohors I Batavorum* и *Ala I Siliana*, о присутствии которых также свидетельствуют как кирпичи и черепица с клеймами, так и надписи, стояли не в этом лагере, а в соседних.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — План холма Мэгура с раскопками 1958—1959 гг.

Рис. 2. — План площади В.

Рис. 3. — План груды черепков керамики и других материалов (Gr. 10).

Рис. 4. — Группа камней, покрывающих погребение № 55.

Рис. 5. — Вид погребения № 55.

Рис. 6. — Профиль ямы погребения № 55.

Рис. 7. — Дакийская керамика из погребения № 55.

Рис. 8. — Изделия из металла, пасты, кости и стекла, найденные на дакийском могильнике на холме Мэгура.

Рис. 9. — Лагерь на Помете, профиль разреза III.

Рис. 10. — Вал в Бреби, план обеих *бургов*.

Рис. 11. — Двойной вал, профиль разреза I.

Рис. 12. — Двойной вал, чертеж разреза I.

Рис. 13. — Вид канала на террасе «палестр».

Рис. 14. — Амфитеатр, профиль разреза I.

Рис. 15. — Амфитеатр, план восточных ворот.

Рис. 16. — Амфитеатр, частичный вид восточных ворот.

Рис. 17. — Амфитеатр, вид западного конца разреза I.

Рис. 18. — Ромынаши, профиль разреза I.

Рис. 19. — Общий план римского лагеря в Ромынаши.

Рис. 20. — Ромынаши, кирпичи с клеймом.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE POROLIȘSUM

RÉSUMÉ

Les recherches faites à Porolișsum au cours de l'été 1959 ont continué celles de la campagne précédente, le nouvel objectif étant l'amphithéâtre romain. Vers la fin de la campagne, une partie de l'équipe a exploré le castrum romain de Rominași.

1. Sur la *colline de Măgura*, on a repris la fouille dans le cimetière dace, en y dégagant 35 nouvelles tombes, 16 âtres, neuf tas de fragments céramiques et un crématoire (*ustrinum*). Parmi les fosses tombales, il faut relever celle de la tombe 55, pour la richesse de son inventaire, consistant en une quantité considérable de fragments céramiques, dont on a pu reconstituer 18 vases. Le rite funéraire pratiqué était celui de l'incinération, qui avait lieu sur place au cimetière, ainsi qu'il ressort des *ustrina* découverts jusqu'à ce jour. Les résidus de la crémation, y compris la cendre et les os calcinés du mort, étaient jetés sans aucun ordre, dans la fosse creusée d'avance. Pendant l'incinération, un banquet funéraire avait lieu, coutume fréquente chez les Thraces, à en croire Hérodote et Xénophon. L'importance des banquets funéraires chez les Daces de Porolișsum est attestée par le nombre considérable de vases brisés conformément au rite, à proximité des âtres, des tombes et des crématoires. Les fouilles de la dernière campagne ont établi que le plateau de Măgura tout entier était affecté au cimetière dace. Quant à la chronologie de celui-ci, elle est aujourd'hui déterminée par de nouvelles découvertes monétaires: un denier romain républicain de l'année 78 av.n.è. et un second denier du règne d'Auguste.

Le rite funéraire pratiqué à Porolișsum était largement répandu sur tout le territoire habité par les Daces, pendant la dernière période de l'époque La Tène.

2. Sur la *colline du Pomet, au castrum romain*, on est parvenu, par la section III, à établir les principaux éléments de construction du castrum en terre: le fossé de protection, la berme et l'*agger*. Une série de découvertes, du même genre que celles de l'année dernière, ont fourni de nouvelles données pour la phase de la construction en pierre du camp romain.

3. Le *limes Porolișsensis* a été exploré en deux zones distinctes. Dans la première zone, située à environ 3 km nord-est du castrum de Citera, on a pratiqué des sections traversant deux *burgi* ainsi que le limes proprement dit. Tant celui-ci, que les deux *burgi* en question (l'un, plus grand, de 64 m × 60 m, l'autre, plus petit, de 37 m × 32^m50) étaient pourvus de valla de terre bien tassés et, devant ceux-ci, d'un fossé de protection.

Dans la seconde zone, située à environ 2 km nord-ouest de la première, la section traverse le « double vallum », à l'endroit où, sur une distance de 225 m, le limes est constitué par deux valla parallèles séparés par un intervalle de 18 m au plus. Cette section laisse voir les plates-formes de pierre, bâties en *opus incertum*, de deux tours, l'une située sur le vallum extérieur, l'autre sur le vallum intérieur. La première plate-forme, dirigée vers le *barbaricum*, est rectangulaire et mesure 3^m × 3^m65; ses assises pénètrent sur une profondeur de 1^m40 dans la terre vierge, où l'on a trouvé les tuyaux d'un conduit d'eau servant à l'alimentation de l'*intervallum*.

La seconde plate-forme, aux côtés mesurant 3 m, s'élève aujourd'hui encore jusqu'à une hauteur de 4 m. Elle faisait corps avec le vallum, étant bâtie à l'intérieur de celui-ci et alignée avec la pente escarpée. La tour de bois, ainsi que, sans doute, la palissade, ont été la proie de deux incendies, fait révélé par les couches peu épaisses de terre brûlée, de charbon, de céramique etc. Le vallum en terre existe encore, sur 24 m de largeur et 4^m30 de hauteur. Le système défensif appliqué par les Romains dans cette zone du limes ne se retrouve nulle part ailleurs en Dacie.

4. Sur la *terrasse à sanctuaires*, on a presque entièrement dégagé le bâtiment n° 2, dont la surface mesurait 167 m². Du riche matériel archéologique exhumé, il convient de citer un denier de Marc Aurèle et un denier de Iulia Domna.

5. Sur les *terrasses aux palestres*, situées entre le castrum de Pomet et l'amphithéâtre, il a été pratiqué deux sections qui ont mis au jour les murs de deux bâtiments, une fontaine romaine et un canal d'écoulement en briques.

6. L'*amphithéâtre* de Porolișsum est situé à environ 100 m sud du castrum de Pomet, sur une terrasse ovale dont la partie centrale présente une légère dépression. On y a effectué, tout d'abord, une section de 85 m de longueur, traversant l'amphithéâtre à peu près sur son axe longitudinal. Ainsi qu'il résulte des fouilles, l'arène avait 60 m de longueur. Entre l'arène et le mur qui l'entoure se trouvait un canal souterrain pour l'écoulement des eaux de pluie. Le mur extérieur de l'arène mesurant 1 m d'épaisseur, était bâti en *opus incertum*, sauf sur les portions encadrant la porte orientale, où il présentait un parement de pierres de taille. La porte orientale,

large de 4^m10, était flanquée de deux pièces (probablement des *carceres*), pourvue chacune de deux portes donnant l'une sur l'arène, l'autre sur l'entrée de l'amphithéâtre.

A l'extrémité ouest de la section on a découvert les traces de cinq poteaux de 0^m35 de grosseur. Ce sont très probablement les vestiges de l'amphithéâtre en bois auquel se réfère une inscription trouvée en 1858 (*CIL*, III, 836), où il est mentionné que celui-ci, s'étant effondré à cause de son ancienneté, (*vetustate dilapsum*), fut refait (*denuo fecit*) sous Antonin le Pieux, en l'an 157 de n.è.

Il semble que cet amphithéâtre, élevé à immédiate proximité du castrum, était destiné en premier lieu aux soldats (*amphiteatrum castrense*).

7. Au *castrum de Rominași*, les fouilles ont révélé l'existence de deux phases de construction: l'une en terre, et l'autre en pierre. La première phase date, semble-t-il, des premiers temps de la conquête romaine. La troupe qui a construit le castrum en pierre, mesurant 158^m50 × 130 m, et qui a tenu garnison ici plus longtemps est la *Cobors I Hispanorum quingenaria*; c'est ce qui ressort de l'abondante récolte, sur le territoire du camp, de briques et de tuiles portant la marque de cette unité. Les autres unités, *Cobors II Britannica*, *Cobors VI Thracum*, *Cobors I Bata-vorum* et *Ala Silitana*, également attestées en ce lieu par des inscriptions, briques et des tuiles estampillées, n'ont pas stationné dans ce castrum, mais dans les castra voisins.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Plan de la colline de Măgura, montrant les fouilles des années 1958–1959.
- Fig. 2. — Plan de la parcelle B.
- Fig. 3. — Plan du tas de fragments céramiques et d'autres matériaux (Gr. 10).
- Fig. 4. — Les pierres qui recouvraient la tombe 55.
- Fig. 5. — Vue et plan horizontal de la tombe 55.
- Fig. 6. — Coupe de la fosse de la tombe 55.
- Fig. 7. — Céramique dace de la tombe 55.
- Fig. 8. — Objets en métal, pâte, os et verre du cimetière dace situé sur la colline de Măgura.
- Fig. 9. — Le castrum situé sur la colline de Pomet, profil de la section III.
- Fig. 10. — Le vallum de Brebi, plan des deux *burgi*.
- Fig. 11. — Le vallum double, profil de la section I.
- Fig. 12. — Le vallum double, croquis de la section I.
- Fig. 13. — Vue du canal de la terrasse « à palestres ».
- Fig. 14. — L'amphithéâtre, profil de la section I.
- Fig. 15. — L'amphithéâtre, plan de la porte est.
- Fig. 16. — L'amphithéâtre, vue partielle de la porte est.
- Fig. 17. — L'amphithéâtre, vue de l'extrémité ouest de la section I.
- Fig. 18. — Rominași, profil de la section I.
- Fig. 19. — Plan d'ensemble du castrum romain de Rominași.
- Fig. 20. — Rominași, briques estampillées.